

Efectivitat i efectisme en la protecció de la pedra seca

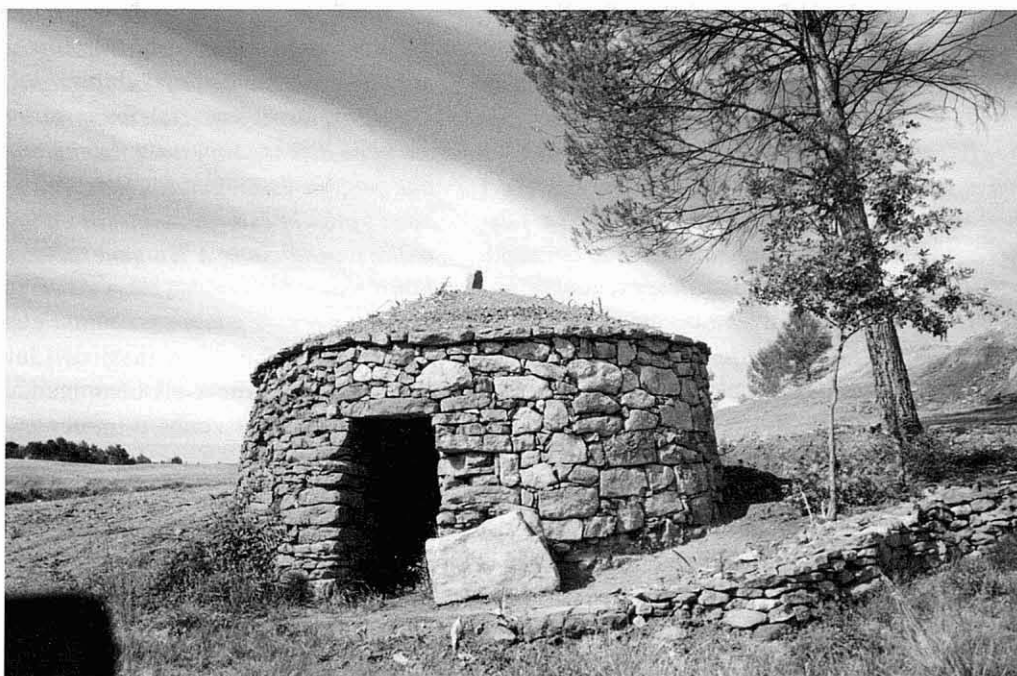
Joan-Carles Alay
Maria Carbajales

Antecedents

En el marc del IV Congrés Internacional de Construcció de Pedra en Sec, celebrat a Mallorca l'any 1994, aquesta mateixa Comissió de Patrimoni SCA¹ va presentar una comunicació sobre la seva protecció². Aleshores es va fer especial incidència en els aspectes legals. En les conclusions es considerava bàsica la necessitat de potenciar el reconeixement legal i la conscienciació social envers las construccions en pedra seca. També es destacava la necessitat dels inventaris i d'adoptar mesures urgents de protecció i conservació.

En tot aquest temps, quasi bé 8 anys, hem verificat amb satisfacció com de manera progressiva però decidida s'ha evolucionat en la preservació d'aquest Patrimoni. Si llavors sorprendia escoltar o llegir sobre la problemàtica que ens ocupa, ara és tot el contrari. Les pautes assenyalades apareixen cada vegada més sovint en una bibliografia especialitzada que augmenta dia a dia. La mateixa celebració d'aquesta Trobada ja és prou significativa.

Catalogar i inventariar són eines bàsiques sobre les que estructurar una protecció efectiva. Com ja es va dir a Mallorca, per protegir, i protegir bé, hem de saber el que tenim, i on i com ho tenim.

Barraca rehabilitada a la propietat "Masies d'Avinyó" (Bages). Foto: J.Villaplana.

La present comunicació no és reiterar l'escrit anterior. Durant aquest període han anat sorgint iniciatives vers las protecció legal del Patrimoni en pedra seca. Basant-nos en la nostra pròpia experiència en situacions similars, tot i que plantejades en altres àmbits del Patrimoni Cultural, volem aportar un seguit de reflexions que, al nostre entendre, poden resultar il·lustratives en el ja endegat debat sobre com aconseguir una protecció legal efectiva.

Abans, però, cal deixar ben delimitada la matèria que ens ocuparà:

- Centrarem els plantejaments a l'espai geogràfic català.
- En conseqüència, limitarem l'anàlisi a la legislació sobre Patrimoni Cultural que afecta a Catalunya.
- L'objecte d'estudi són únicament les construccions elaborades en la tecnologia de la pedra seca "microlítica" i, en essència, amb les característiques proposades en el seu moment per Antoni Alomar³.

Per considerar les construccions en pedra seca béns culturals a efectes le-

gals, creiem imprescindible emmarcar-les conceptualment i en les categoritzacions que les Lleis estableixen.

Les construccions en pedra seca com a béns culturals

La recerca d'una conceptualització legal ens porta fins la Llei 2/1993 de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i de l'Associacionisme cultural (DOGC⁴ núm. 1719). Aquesta, emmarca les mesures de protecció, difusió i foment envers la cultura popular i tradicional, definint-la com *"el conjunt de les manifestacions de la memòria i de la vida col·lectives de Catalunya, tant passades com presents."*

Reconeix per tant, com a àmbit d'actuació d'aquesta llei, la cultura en el sentit antropològic del terme, donant una rellevància excepcional a les manifestacions quotidianes del fer i sentit d'una col·lectivitat. Així a l'article 2.2 inclou dins del citat concepte de cultura el següent :

"(...) el conjunt de manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com son les festes i els costums, la música i els instruments, els balls i les representacions, les tradicions festives, les creacions literàries, les tècniques i els oficis i totes les altres manifestacions que tenen caràcter popular (...)"

En referència a la temàtica d'aquesta Trobada, la Llei reconeix explícitament dins del patrimoni etnològic (article 5.1.a):

"Els immobles i les instal·lacions emprats consuetudinàriament a Catalunya les característiques arquitectòniques dels quals siguin representatives de formes tradicionals"

Les barraques juntament amb els marges, camins, forns i la resta de elements arquitectònics de pedra seca, compleixen les dues característiques esmentades a la definició. És indiscutible el fet que les construccions de pe-

dra seca van ser utilitzades de forma habitual, fins no fa pas gaire, a la vida quotidiana de la població rural. Les seves funcions possibilitaven des de les estructures més senzilles fins a les més complexes. Pel que fa referència a la tècnica constructiva, ens trobem davant un saber popular que es transmet generacionalment, les arrels del qual es trobarien ja a les construccions neolítiques.

Per la seva banda la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català (DOG núm. 1807), en el seu article 1.2, facilita un ampli concepte del patrimoni cultural català:

"(...) és integrat per tots els béns mobles o immobles relacionats amb la història i la cultura de Catalunya que per llur valor històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic, etnològic, documental, bibliogràfic, científic o tècnic mereixen una protecció i una defensa especials, de manera que puguin ésser gaudits pels ciutadans i puguin ésser transmesos en les millors condicions a les generacions futures"

L'article 7.2.e de la mateixa Llei 9/1993, al classificar els béns immobles, defineix les zones d'interès etnològic com:

"conjunt de vestigis, que poden incloure intervencions en el paisatge natural, edificis i instal·lacions, que contenen en llurs si elements constitutius del patrimoni etnològic de Catalunya"

Atenent doncs als conceptes marcats per la legislació sectorial vigent, les construccions en pedra seca poden considerar-se part integrant del patrimoni cultural català. Com a tals, han de ser protegides d'acord estableix la pròpia legislació.

La protecció legal de les construccions en pedra seca

Per a protegir legalment les construccions en pedra seca, cal referir-se a l'esmentada Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català.

Fóra de discussió la naturalesa immoble de les construccions en pedra seca, tres són les categories de protecció que la legislació estableix: Béns culturals d'interès nacional, Béns catalogats i els restants béns integrants del patrimoni cultural.

Les dues primeres són ara per ara les més efectives, en quant drets i obligacions que comporten. La competència per declarar els Béns culturals d'interès nacional (BCIN's) correspon a la Generalitat, mentre que la dels catalogats als Ajuntaments -declarant-los Béns Culturals d'Interès Local (BCIL's)-. Per assolir una d'aquestes categories s'han de seguir un dels dos procediments de declaració factibles: per ministeri legal o expedient de declaració.

Per entendre'ns les dues opcions en la pràctica faciliten el que es puguin declarar tot un conjunt de béns a la vegada (ministeri legal) o singularitzadament (expedient). Cal aturar-nos en cada una per veure avantatges i inconvenients per elegir la que més ens convé n'aquest propòsit.

Inefectivitat de les declaracions massives existents

Pel mecanisme de declaració tècnicament anomenat per ministeri legal, un bé o un conjunt de béns patrimonials -com acostuma a ser al utilitzar aquesta opció-, assoleixen directament una determinada categoria de protecció legal, al disposar-ho una norma jurídica (un Decret o Llei) sense seguir cap més tipus de procediment.

En principi, aquest sistema sembla el millor. Pels aferrissats defensors del Patrimoni queda tot protegit de cop, per l'administració resulta un extraordinari estalvi de les gestions que impliquen les declaracions singularitzades. Malgrat l'aparença, la pràctica ens ha demostrat -tan a uns com altres- tot el contrari.

Ara per ara, només tenim experiències amb béns immobles declarats com a BCIN's. A Catalunya, estan així protegits els "castells" (des de l'any 1949), les "pedres heràldiques, creus de terme i similars" (des de l'any 1963) i les "coves, abrics i indrets que

contenen manifestacions d'art rupestre" (des de l'any 1985).

Només caldria referir-se a una mostra significativa d'aquests elements, protegits tots ells amb la màxima categoria possible des de fa anys, per verificar el seu estat actual i ens adonarem de la manca d'efectivitat⁵. En altres Jornades hem analitzat les probables causes⁶ que podem sintetitzar en:

- Falta d'un concepte clar. En cap d'aquestes declaracions existents fins avui s'han definit els elements objecte de protecció. Es limiten a esmentar "castells" o "manifestacions d'art rupestre", sense més detalls. L'ampli ventall de possibilitats que ofereixen aquests conceptes impedeixen en la pràctica la concreció dels béns que hi han d'estar inclosos.
- Falta de delimitació dels elements. El desconeixement dels seus límits exactes –diferents en cada bé cultural– comporta en alguns casos no pocs problemes d'ordre urbanístic.
- Falta d'entorn de protecció. La mateixa problemàtica plantejada per la falta de delimitació però exagerada, doncs afecta a tots i no només a alguns dels béns.
- Càrrega administrativa. El que semblava d'inici un estalvi es converteix en extraordinària despesa, tot i que sigui en esforços. Per exemple, la manca de concepte no permet mai acabar els inventaris. També la falta de delimitació dels propis béns i el seu entorn acaba generant quasi més burocràcia que els expedients singularitzats.

En la pràctica doncs, el caràcter extraordinàriament genèric de les declaracions per ministeri legal les han fet inefectives. L'aparença inicial s'ha desfet en un miratge efectista.

L'èxit de les declaracions particularitzades

Un bé cultural també pot assolir una categoria de protecció legal, seguint el procediment de l'expedient de declaració.

Aquest procés requereix la incoació

prèvia d'un expedient, iniciat d'ofici per l'administració o per instància de qualsevol persona física o jurídica. La incoació de l'expedient comporta l'aplicació immediata i provisional del règim de protecció establert per la categoria que es pretén assolir.

Durant la instrucció de l'expedient cal donar audiència als interessats i obrir un període d'informació pública per facilitar les possibles alegacions. Han de constar-hi, si escau, informes històrics, arquitectònics, arqueològics i artístics, acompanyats d'una completa documentació gràfica, a més d'un informe sobre l'estat de conservació del bé.

En cas de ser finalment declarat, han de quedar clara la descripció, la delimitació –tant del propi bé com de l'entorn–, l'ús a què sigui destinat –per tal de no resultar-hi incompatible– i també pot incloure la determinació dels criteris bàsics que haurien de regir en cas de tenir que intervenir sobre el mateix (restauració, rehabilitació,...).

Tot i que aquest procediment el trobarem descrit a la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català en referència al BCIN's, les pautes assenyalades poden també considerar-se vàlides en el cas dels BCIL's. En aquest darrer cas, lògicament, el procediment formal resulta més senzill.

Malgrat les gestions i temps que comporta, aquest procediment de declaració per expedient és el que en l'actualitat gaudeix de més acceptació. La tramitació, que sembla no deixar cap detall per verificar –al menys en teoria–, proporciona més garanties tècniques i seguretat jurídica als ciutadans implicats.

Sobre les categories (BCIN i BCIL) i els seus drets i obligacions ja ens referíem en l'anterior Comunicació esmentada del Congrés de Mallorca. No reiterarem, una vegada més, el ja publicat però sí en la importància de que els béns culturals assoleixin una de les esmentades categories.

Disposar d'aquest reconeixement legal implica el compromís de l'administració vers la seva preservació. Compromís que de no portar-se a terme pot ser exigít pels ciutadans, en raó de l'acció popular prevista en l'article 5 de la Llei 9/1993 del Patrimoni

Cultural Català. En aquest sentit, la Ley 30/1992 sobre Règim Jurídic de les Administracions Públiques i del Procediment Administratiu Comú (BOE núm. 285 de 27.11.1992)⁷ preveu les corresponents accions. També, segons les circumstàncies, l'incompliment d'aquests deure⁸ pot arribar a considerar-se delictes d'acord amb el tipificat en el Codi Penal (Ley Orgànica 10/1995, BOE núm. 281 de 24.11.1995).

Sobre la base desenvolupada, passem a exposar la que podria ser –sempre al nostre entendre– la opció més realista i efectiva per protegir legalment el Patrimoni en pedra seca.

Una solució factible: els BCIL's

Per una proposta veritablement efectiva, considerem diferents factors a tenir en compte:

- L'actual panorama legislatiu, que sintèticament acabem d'exposar.
- L'estat dels inventaris relatius a les construccions de pedra seca.
- L'actual consciència del conjunt de la societat vers aquest Patrimoni.

Probablement en hi ha d'altres. Tot i així, amb aquests tres, hores d'ara ens sembla agosarat intentar una declaració massiva a nivell de BCIN. De fet, significaria una declaració per ministeri legal amb els probables resultats que ens han patentitzat les experiències en aquest sentit.

Si els inventaris estiguessin en una fase més avançada, com s'espera arrel d'aquesta Trobada, tindríem criteris coherents per sol·licitar incoacions d'expedients de declaració a favor de determinades construccions en pedra seca com a BCIN. A no ser que en hi hagi alguna veritablement rellevant, seria millor esperar a tenir més enllestits els inventaris per intentar la incoació d'expedients de declaració en aquesta categoria.

Molt més factible i realista creiem l'opció dels BCIL's. Fins avui no tenim coneixement de que en hi hagi a cap municipi. L'any 1994, des d'aquesta mateixa Comissió de Patrimoni SCA, va sol·licitar-se la incoació

d'expedient a favor de les construccions de pedra seca de Molins de Rei (Baix Llobregat)⁹. Malgrat les gestions efectuades i informacions publicades¹⁰, conforme ens han confirmat en l'Ajuntament, mai es va arribar a incoar¹¹.

També hi ha notícies d'un nou intent a Torroella de Montgrí (Baix Empordà)¹² on, segons es desprèn de les informacions facilitades pel Consistori, l'expedient està ja incoat¹³.

D'acord amb l'article 17 de la ja reiterada Llei del Patrimoni Cultural Català, la competència per a la declaració dels BCIL's correspon al ple de l'ajuntament, en els municipis de més de cinc mil habitants, i al ple del consell comarcal, en els de fins a cinc mil habitants.

Com en els BCIN's, es requereix la incoació prèvia d'un expedient, iniciat d'ofici per la pròpia administració o bé a instància de qualsevol persona física o jurídica. Per fer-ho només cal enregistrar una instància o sol·licitud.

Fins ara, tot i el temps transcorregut, encara no ha estat desenvolupada reglamentàriament aquesta part de la Llei¹⁴ i, per tant, no es pot donar referència exacta del procediment. Com no pot variar excessivament sobre el previst pels BCIN's, ens fixarem amb el seu procediment –més desenvolupat en la Llei– per explicar-ho.

Així, l'acord de no incoació ha d'ésser motivat. De no especificar plaç, el màxim del que disposar l'Administració per incoar o no és de tres mesos. La legislació administrativa preveu els corresponents recursos en cas de que les persones que ho han sol·licitat no estiguin conformes amb l'acord.

En cas d'incoar-se, la tramitació del corresponent expedient administratiu ha d'incloure un Informe favorable d'un tècnic en patrimoni cultural. En aquest document o altres Informes complementaris que l'Administració instructora consideri adients ha de constar, fonamentalment, la descripció exacta del bé, la delimitació de l'entorn –si escau–, documentació gràfica i topogràfica, les dades històrico-artístiques i l'estat de conservació.

En la instrucció de l'expedient cal donar audiència a tots els interessats,

especialment als titulars dels drets reals que resultin implicats (propietaris, llogaters, usufructuaris,...), i obrir un període d'informació pública on tot hom pugui presentar les al·legacions que consideri oportunes.

En el cas dels BCIN's el termini de resolució és de divuit mesos a comptar de la data en què s'ha incoat l'expedient. En els BCIL's considerem que no es perllongarà tant.

L'acord de declaració –adoptat al ple del ajuntament o del consell comarcal, segons correspongui– ha d'ésser comunicat al Departament de Cultura, perquè en faci la inscripció en el Catàleg del Patrimoni Cultural Català. Únicament pot deixar-se sense efecte si se segueix el mateix procediment prescrit per a la declaració i amb l'informe favorable previ del Departament de Cultura.

A partir d'aquest moment, el bé cultural subjecte de declaració queda legalment protegit amb la categoria de Bé Cultural d'Interès Local. Si el desenvolupament reglamentari de la Llei de Patrimoni Cultural, encara pendent, no estipula un altra cosa, la protecció dels BCIL's es concretarà en els corresponents Plans Generals d'Ordenació Urbana municipals.

En el marc d'aquests Plans Generals se instrumentalitzen els anomenats Plans Especials de Protecció del Patrimoni, on es defineixen els diferents nivells, criteris i mesures que s'han d'adoptar per la correcta gestió dels béns catalogats. La legislació urbanística, com la de Patrimoni, permet l'acció popular i en cas de no estar d'acord amb el tractament que es dona als BCIL's per part de l'Ajuntament, sempre és possible gestionar les corresponents reclamacions.

Camí de l'efectivitat: una proposta

Per l'exposat, considerem que per aconseguir una protecció efectiva d'aquest Patrimoni hauríem d'encaminar els nostres esforços dins l'actual marc legislatiu. I n'aquest sentit, per a començar, creiem que la millor opció són les declaracions com a Béns d'Interès Local.

La nostra proposta comporta, sens

dubte, la necessitat d'un treball col·lectiu important, unificant potencialitats per:

- Elaborar un llistat dels elements més destacats de construcció en pedra seca.
- Procedir als tràmits de sol·licitud d'incoació dels seus corresponents expedients de declaració com a BCIL's, davant les administracions competents (ajuntaments o consells comarcals).
- Fer un seguiment exhaustiu del procediment per aconseguir l'objectiu.
- Una vegada declarats, verificar l'acompliment dels termes de la declaració.

Donades les particularitats de les construccions que ens ocupen, tot i que en principi som partidaris de gestionar declaracions particularitzades, no descartem la possibilitat d'incorporar un conjunt d'elements en una mateixa sol·licitud. En efecte, hi ha municipis amb un paisatge configurat per aquests tipus de construccions i on seria difícil la singularització sense perdre el valor que els identifica. Per no caure en les problemàtiques que, com hem exposat, es plantegen en les declaracions massives seria imprescindible –per aquests casos excepcionals– que les propostes de declaració estiguessin conformades per conjunts ben definits i limitats.

La línia de treball proposada ja ha demostrat la seva eficàcia en la preservació del Patrimoni. L'any 1994 l'Associació del Museu de la Tècnica i la Ciència i l'Arqueologia Industrial, amb seu a Terrassa (Vallès Occidental), va iniciar la tasca de protegir les 75 construccions -ampliades fins a 100 l'any 1998- vinculades a la època industrial que va considerar més rellevants:

- El primer pas, vers el seu objectiu, va ser elaborar un inventari d'aquestes edificacions, per conèixer el Patrimoni Industrial Català i triar singularitzadament els elements més rellevants del mateix.
- El segon pas –en el marc d'una important campanya de difusió–, ges-

tionar l'incògnició dels expedients per la declaració de les esmentades construccions com a BCIN's.

Els resultats encara no han estat publicats, però hem tingut accés als mateixos per comunicació directa¹⁵. Valorem de molt positiva aquesta línia de treball com a punt de partida per la preservació d'aquest Patrimoni, demostrant que aquest camí és realment eficaç per aconseguir la meta de tots els aquí reunits: la preservació real del Patrimoni. De les 100 construccions presentades, considerades com les més destacades del Patrimoni Industrial Català per declarar-les en la categoria de BCIN, unes 30 han assolit aquesta categorització jurídica, que compromet a la administració envers la seva conservació.

Els paral·lelismes entre el patrimoni industrial i el de pedra seca son innegables.

- Caràcter utilitari: les construccions de pedra seca i les industrials son eminentment pràctiques, fetes per adaptar-se a les necessitats productives d'un grup. Això fa que no estiguin pensades des de un punt de vista artístic, encara que poden contenir elements de gran bellesa.
- Recent construcció: tot i que hem assenyalat l'antiguitat de la tècnica de pedra seca, la majoria de construccions han estat fetes o refetes al segle XX o finals del XIX. En termes històrics i arqueològics, son recents.
- La no consideració com a bens patrimonials, tant pels especialistes en aquest camp com pel públic en general, fins fa alguns anys. Creiem que aquesta situació es una conseqüència de les dues característiques assenyalades, i això ha dificultat i dificulta la seva preservació, tant les actuacions de les administracions com dels ciutadans.

És per aquest darrer motiu, que considerem bàsic que paral·lelament als esforços per aconseguir el reconeixement legal per aquest Patrimoni, és indispensable treballar a l'àmbit de la difusió i la dinamització. Des de fa anys particulars i associacions ja ho han es-

tat fent i més recentment s'han afegit museus i ajuntaments¹⁶. La preservació del Patrimoni només té sentit si els veritables propietaris d'aquest, tots els ciutadans i ciutadanes, poden conèixer i gaudir-ne.

Bibliografia

- ALAY, JC i OLIVE, MC (1994), "El valor de un patrimonio ignorado: la arquitectura rural de piedra en seco" a *Boletín de Hispania Nostra*. Núm. 65-66, pàg. 13. Madrid.
- ALAY, JC i OLIVE, MC (1997), "Dels dòlmens als marges de pagès: un patrimoni per a protegir" a *La Pedra en Sec. Obra, Paisatge i Patrimoni. IV Congrés Internac. Constr. Pedra Sec. Mallorca del 28-30/09/1994*. Consell Insular-Fodesma. Pàgs. 501-511. Palma de Mallorca.
- ALAY, JC (En premsa), "Les declaracions per ministeri legal: teoria i realitat". Comunicació presentada a les Terceres Jornades de Patrimoni Cultural i Societat. Premià de Mar, 1997.
- ALOMAR A (1997), "La tecnologia de la pedra seca. La qüestió de la definició i propostes en relació al lèxic i la tipologia" a *La Pedra en Sec. Obra, Paisatge i Patrimoni. IV Congrés Internac. Constr. Pedra Sec. Mallorca del 28-30/09/1994*. Consell Insular-Fodesma. Pàgs. 21-33. Palma de Mallorca.
- BERGADA, E (1986), *Antigues cabanes i altres construccions de pedra col·locada en sec*. Museu Municipal de Molins de Rei. Monografia núm. 8. 56 pàgs. Molins de Rei.
- BERGADA, E (2002), "Les construccions de pedra seca, un patrimoni que es perd" a *Pedra Seca* núm.2. Patronat de Sant Galderic. Pàgs. 8-9. Barcelona.
- BERNAT, A (2000), "Unes propostes de treball" a *Pedra Seca. Monogràfic del Butlletí L'Edat Mitjana* núm.19. Cidomcat. Pàgs. 8-9. Barcelona.
- BERNAT, A (2001), "Un exemple a imitar: Rellinars del Vallès" a *Pedra Seca* núm.1. Patronat de Sant Galderic. Pàgs. 8-9. Barcelona.
- BOVE, M (2002), "Santa Oliva, pedra a pedra" a *Pedra Seca* núm.2. Patronat de Sant Galderic. Pàgs. 4-5. Barcelona.
- CATALA, J (2000), "Que vol la campanya de recollida de signatures?". Entrevista a N'Agustí Esteve i Orozco de Najar, president del Patronat de Sant Galderic, a *Pedra Seca. Monogràfic del Butlletí L'Edat Mitjana* núm.19. Cidomcat. Pàg. 10. Barcelona.

- MENENDEZ, FX (1999), "Municipi i patrimoni cultural. Drets i deures dels ajuntaments a la llum de la Llei de Patrimoni Cultural de Catalunya de 1993" a *Segones Jornades de Patrimoni Cultural i Societat*. AECC-La Comarcal Edicions. Pàgs. 125-144. Argentona.
- ROVIRAS, A (2002), "L'activitat tradicional al massís del Montgrí, un projecte integral de catalogació, protecció, millora i difusió de l'arquitectura de la pedra seca" a *Pedra Seca* núm.2. Patronat de Sant Galderic. Pàgs. 14-15. Barcelona.
- VVAA (2002), "Editorial" a *Pedra Seca* núm.2. Patronat de Sant Galderic. Pàg. 2. Barcelona.

Notes

1. La Societat Catalana d'Arqueologia (SCA) es va constituir l'any 1983 a partir de l'existent "Grup de Col·laboradors del Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona". En l'actualitat és una entitat cultural, independent, sense afany de lucre que compta amb uns 700 socis. La seva "Comissió de Patrimoni", va començar a operar com a tal a partir de 1985.
2. ALAY, JC i OLIVE, MC (1997)
3. ALOMAR, A (1997)
4. DOGC: Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
5. A tall d'exemple, hores d'ara el Govern encara no disposa de la relació dels castells catalans a protegir quan la Llei 9/1993 establia un termini de tres anys -han transcorregut quasi deu anys-. També, aquest darrer mes de desembre de 2001 es va desestimar en el Parlament una Proposta No de Llei, per la que es prenia posar terminis i pressupost per fer factible la teòrica protecció de les manifestacions d'art rupestre.
6. ALAY, JC (En premsa).
7. Llei parcialment modificada per la Llei 4/1999 (BOE núm.12 de 14.01.1999).
8. Deure exigint en l'article 46 de la Constitució.
9. ALAY, JC i OLIVE, MC (1994). Pàgs.506-507.
10. VVAA (2002).
11. Gestió telefònica efectuada el 14 de maig de 2002.
12. ROVIRAS, A (2002).
13. Gestió telefònica efectuada el 15 de maig de 2002.
14. Aquest passat mes de febrer de 2002 la Direcció General del Patrimoni Cultural va comunicar que està ja en tràmit el corresponent Decret de desenvolupament.
15. Informació facilitada en gestió telefònica del 13 de maig de 2002.
16. BERNAT, A (2000 i 2001), BOVE, M (2002), ROVIRAS, A (2002),...

Joan-Carles Alay
Maria Carbajales

Membres de la Societat Catalana d'Arqueologia